

DOI 10.32782/2786-8559/2024-4-10
УДК 631.1:658.8

Гуцул Тетяна Анатоліївна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1826-240X>

Суліма Наталія Миколаївна

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3852-7989>

Романов Андрій Анатолійович

здобувач ОС магістр,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8828-7779>

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВИХ ЛАНЦЮГІВ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ У КРАЇНАХ З РИНКОВОЮ ТА ПЕРЕХІДНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Стаття присвячена темі формуванню ланцюгів доданої вартості в агропромисловому комплексі. Глобальні ланцюги доданої вартості (надалі ГЛДВ) тепер стали важливою частиною глобалізованої світової економіки. Враховуючи, що глобальні ланцюги мають значний вплив не лише на окремі компанії та транснаціональні корпорації, а й на цілі країни, важливо проаналізувати вплив на агропромисловий сектор кожної країни, що існує на глобальному рівні. Щоб ефективно працювати в цих умовах, компаніям необхідно змінити свої організаційні структури, аби підвищити гнучкість та формалізувати бізнес-процеси, особливо ті, що пов'язані з ланцюжком створення вартості. Мета статті – продемонструвати особливості формування ланцюгів доданої вартості під час виробництва продукції із сировини, отриманої в сільському господарстві. З огляду на можливості, які надають ланцюги доданої вартості країнам, що розвиваються, державні органи й агенції з розвитку розробили і впровадили різноманітні стратегії та програми з інтеграції ланцюгів доданої вартості, незважаючи на численні ризики та побювання. Одні компанії зосереджені на розвитку ринку, інші – на вдосконаленні організаційної структури та підвищенні продуктивності, треті – на створенні мереж, іноземних інвестиціях, передаванні технологій і розвитку навичок. Активна участь у ГЛДВ дала змогу знизити бар'єри для входу на нижні ланки ланцюга створення вартості й інтеграції української промислової продукції до світового експорту, сприяла інтеграції української промислової продукції до світового експорту. З огляду на зміну географічних і продуктових векторів вітчизняного експорту, варто зазначити, що подальша участь України в міжнародній торгівлі залежить від зміцнення конкурентоспроможності вітчизняного ланцюга доданої вартості. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку ефективних інструментів підтримки української промисловості в контексті сучасних торговельних угод.

Ключові слова: ланцюг доданої вартості, ГЛДВ, агрокомплекс, промисловий сектор, ринкова економіка, перехідна економіка.

Tetiana Gutsul, Nataliia Sulima, Andrii Romanov

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ASSESSMENT OF THE EFFICIENCY OF AGRICULTURAL VALUE ADDED CHAINS IN A COUNTRY WITH A MARKET AND TRANSITION ECONOMY

The article is devoted to the topic of chains of added value in the agro-industrial complex. Global value chains have now become an important part of the globalized world economy. Given that global chains have a significant impact not only on individual companies and multinational corporations, but also on entire countries, it is important to analyze the impact on the agribusiness sector of each country that exists at the

global level. To operate effectively in these environments, companies need to change their organizational structures to increase flexibility and formalize business processes, especially those related to the value chain. The purpose of this article is to demonstrate the peculiarities of the formation of value-added chains in the production of products from raw materials obtained in agriculture. Given the opportunities that value chains provide to developing countries, government and development agencies have developed and implemented various strategies and programs to integrate value chains, despite numerous risks and concerns. Some companies are focused on market development, others on improving the organizational structure and increasing productivity, and still others on creating networks, foreign investments, technology transfer and skill development the integration of Ukrainian industrial products into world exports contributed to the integration of Ukrainian industrial products into world exports. In general, the benefits for the agricultural sector and the national economy in general from the implementation of the analyzed and similar projects in the field of biofuels consist in strengthening the role of bioenergy in the national energy balance and increasing the self-sufficiency of farmers with biofuels. Given the change in the geographic and product vectors of domestic exports, it is worth noting that Ukraine's further participation in international trade depends on strengthening the competitiveness of the domestic value chain. Further research should be aimed at developing effective tools to support Ukrainian industry in the context of modern trade agreements.

Keywords: chain of added value, GLDV, agricultural complex, industrial sector, market economy, transition economy.

Вступ. В умовах тимчасової окупації частини території України внаслідок збройної агресії російської федерації національний ринок характеризується значною залежністю від зовнішніх факторів, таких як імпорт, митні вимоги, міжнародні стандарти, безпечність та якість продукції. У сучасних умовах, коли товарні ринки інтегровані в глобальні ланцюги доданої вартості, абстрагуватися від позанаціональних чинників неможливо, але саме внутрішні фактори є головними та визначальними у формуванні рівноважних відносин на ринку під впливом стратегічних пріоритетів розвитку переробної галузі та селективних регуляторних механізмів, які мають бути побудовані з урахуванням потенціалу, можливостей. Сьогодні глобальні ланцюги доданої вартості є важливим елементом світової економіки, яка демонструє тенденцію до глобалізації. Враховуючи, що глобальні ланцюги мають значний вплив не лише на окремі компанії та транснаціональні корпорації, а й на цілі країни, важливо проаналізувати їх вплив на національний агропромисловий сектор, що існує на глобальному рівні.

Матеріали та методи. Систематизація теоретичних досліджень із ланцюжків доданої вартості дала змогу з'ясувати, що науково-теоретичні аспекти цього явища розкрито в наукових працях таких провідних учених, як: Є. Левківський [5], Б. Буркинський [8], С. Мельник [9] та О. Вагонова [10].

Дослідженню агропромислових ланцюгів доданої вартості в системі агрокомплексу України присвячена значна кількість робіт як науковців, так і практиків. Зокрема, Г. Рижакова [1], О. Черняєва та ін. [3], В. Антощенкової [6], Т. Мірзоева та Н. Ткач [7] досліджували аспекти ефективності впровадження ланцюгів доданої вартості в агропромисловість.

Мета статті – розкрити особливості формування доданої вартості під час виробництва продукції із сировини, що отримана в сільськогосподарських підприємствах.

Результати. Сучасний агробізнес характеризується швидкими темпами змін у зовнішньому середовищі. Сьогодні компанії в будь-якій галузі не можуть розраховувати на довгострокову стабільність. Для того, щоб ефективно працювати в таких умовах, компанії повинні змінювати свою організаційну структуру з метою підвищення гнучкості та формалізації бізнес-процесів, особливо тих, що пов'язані з ланцюгом доданої вартості. Ланцюг доданої вартості – це вся діяльність, необхідна для просування продукту або послуги від його створення до різних етапів виробництва, доставки кінцевому споживачеві та остаточної утилізації після використання. У контексті виробництва продуктів харчування, ця діяльність включає сільськогосподарське виробництво, торгівлю та підтримку доставки продуктів харчування до кінцевого споживача.

Забезпечення критичних потреб населення власним продовольством буде неможливим без подолання синергетичного ефекту від негативних тенденцій в аграрному секторі національної економіки. Основними причинами такої синергії є відсутність системного бачення аграрної політики та стратегії розвитку аграрного сектору економіки (навіть у мирний час), його організаційно-економічної та інституційної інтеграції з іншими утвореннями, зокрема агропродовольчими та агропромисловими кластерами, а також конкурсного розподілу бюджетних ресурсів, наслідків їх ефективного використання.

Усе це вимагає комплексної інтеграції ланцюгів доданої вартості та інституцій для узгодження сільськогосподарської політики з метою реалізації сільськогосподарського порядку денного в рамках Цілей сталого розвитку ООН до 2030 р. і Стратегічного плану ООН з питань харчування. У зв'язку з аграрною кризою 1990-х та початку 2000-х років найбільш вірогідними етапами тривалого спаду аграрного сектору економіки зага-

лом і формування сільськогосподарських кластерів є велика глибина і масштаб [1].

Визнаючи можливості, які ланцюги доданої вартості приносять країнам, що розвиваються, і незважаючи на численні ризики та застереження, урядові установи й агенції розвитку розробили та впровадили низку стратегій і програм для залучення ланцюгів доданої вартості. Деякі з них зосереджені на розвитку ринку, інші – на організаційному вдосконаленні та підвищенні продуктивності, треті – на налагодженні зв'язків, іноземних інвестиціях, передаванні технологій і розвитку навичок. Хоча такі стратегії та програми можуть бути доречними в окремих випадках, загальну основу для їх комплексного поєднання задля ефективного промислового розвитку та інтеграції в ГЛДВ у країнах, що розвиваються, ще належить розробити.

Розвиток ланцюгів доданої вартості може бути спрямований на досягнення багатьох цілей, що стосуються людського, соціального, економічного та екологічного вимірів розвитку (рис. 1).

Окрім цілей, зазначених на рисунку, варто також відзначити такі як сприяння експорту, а саме виробництво товарів і послуг, які країна може експортувати з метою збільшення своїх валютних надходжень та валового внутрішнього продукту.

У цьому напрямку працюють Група з питань ланцюгів доданої вартості Комітету донорів з розвитку підприємництва та Міжвідомча група з питань розвитку ланцюгів доданої вартості, що займаються питаннями розвитку ланцюгів доданої вартості в країнах, що розвиваються. Зроблено кроки для вироблення спільного розуміння цілей і відправних точок для заходів із розвитку ланцюгів доданої вартості в країнах, що розвиваються.

Глобальні ланцюги доданої вартості пропонують країнам з перехідною економікою можливість інтегруватися у світову економіку з меншими витратами. Ці ризики пов'язані з потенційним виснаженням природних, дешевих трудових та інших ресурсів.

Адекватність відповідних ринків перехідної системи визначає цілісність ланцюга доданої вартості в національній економіці. Високорозвинена система взаємопов'язаних товарних ринків свідчить про наявність повного ланцюга створення вартості в країні, тоді як нерозвинена система – про локальний ланцюг створення вартості, якому бракує взаємозв'язків. Ймовірність появи нових суміжних ринків у межах системи є високою, якщо існують сприятливі умови та впроваджується низка селективних заходів з боку держави для заохочення розвитку нових ринків переробленої продукції, і низькою, якщо такі заходи відсутні, а ринки розвиваються спонтанно [8].

Активний процес входження до ГЛДВ зменшив бар'єри для входження до нижчих ланок ланцюга створення вартості та сприяв інтеграції України до світового експорту промислових товарів. Однак ці умови легкого доступу до першого етапу можуть також перешкоджати модернізації, оскільки обмежений інституційний розвиток, недостатня технічна підтримка виробництва та слабкі зв'язки з місцевою економікою призводять до спеціалізації на первинній переробці сировини. Крім того, слабка торговельна політика в поєднанні з поточним зовнішньоекономічним іміджем може призвести до неглибокої інтеграції на найнижчих рівнях ГЛДВ. Але існують і певні ризики. Наприклад, участь у ГЛДВ в умовах низької динаміки експорту промислових товарів може призвести до уповільнення структурної трансформації сектору в частині зростання пропозиції товарів первинної переробки, як це відбувається в Латинській Америці [4].

Економічну доцільність конвергенції підприємницьких структур різних масштабних рівнів у межах ланцюга доданої вартості демонструють результати дослідження, спрямованого на виявлення пріоритетних факторів, що визначають перспективи та напрями розвитку сільськогосподарських підприємств. Дослідження про-

Рисунок 1 – Цілі, на які спрямований розвиток ланцюгів доданої вартості

Джерело: створено авторами на основі джерела [2]

ведено на базі онлайн-платформи ESRI, ArcGIS, Survey123. Унаслідок дослідження було опитано 136 представників агробізнесу з різними організаційно-правовими формами та формами власності (приватні агропідприємства, операційні компанії, фермерські господарства та державні підприємства). Важливою особливістю дослідження була участь респондентів, які представляли підприємства, що не є інтегрованими або інтегровані в діяльність вертикально інтегрованих аграрних структур через різні форми кооперації. Для досягнення поставленої мети автором проведено неструктуровані інтерв'ю з фермерами, власниками та керівниками сільськогосподарських підприємств у 2019–2021 роках з метою виявлення участі сільськогосподарських виробників у діяльності холдингових компаній і різних формах кооперації: діловій, виробничій, виробничо-збутовій. Дослідження виявило, що найпоширенішою формою співпраці є співпраця між вертикально інтегрованими структурами. Доволі поширеними є форми інтеграції підприємницького типу [5].

Інтеграція ланцюгів доданої вартості не є новою тенденцією. Однак регіональна та глобальна політика щодо ланцюгів доданої вартості зараз набуває нового значення і перебуває на стадії перегляду. Для України це ще одна чудова можливість краще інтегруватися в ЄС як промисловий і технологічний центр. Інтеграція вітчизняних підприємств у ланцюги доданої вартості має фундаментальне значення для промислового розвитку України. Участь у таких ланцюгах створює синергію, дозволяє учасникам об'єднати свої можливості для досягнення поставлених цілей і завдань та загалом підвищує конкурентоспроможність.

З метою підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки та розвитку нових сільськогосподарських виробництв необхідно підготувати перелік інвестиційних напрямків [9].

Природоохоронна сфера, зокрема сфера переробки відходів тварин на біогаз, може бути інвестиційно привабливою. Окрім того, господарство отримує вигоду від синергетичного ефекту від продажу біодобрива та постачання біопалива власного виробництва [7].

Так, переваги для аграрного сектору та національної економіки загалом у разі реалізації цього та подібних проєктів полягатимуть у посиленні ролі біоенергетики в національному енергетичному балансі та підвищенні самозабезпеченості фермерів біопаливом. Це дуже важливо в контексті сучасних викликів і загроз енергетичній безпеці країни.

Як зазначають представники аграрного сектору, виклики, що набули глобального виміру в останні роки, призвели до значного зростання логістичних витрат.

В. Антощенкова та ін., зосереджуючись на логістиці молокопродуктового підкомплексу,

зазначають, що різноманітні взаємопов'язані логістичні процеси та їх специфічні функціональні завдання визначають формування логістичної системи на різних рівнях молокопродуктового підкомплексу, пов'язуючи як підрозділи всередині підприємства, так і різних пов'язаних між собою учасників ланцюга створення вартості [6].

Однак для того, щоби логістика виконувала свою місію, має бути розроблений і впроваджений на практиці теоретико-методологічний підхід до створення організаційно-економічних механізмів із урахуванням структурних особливостей ланцюга створення вартості, сучасних технологічних можливостей та інфраструктурного потенціалу.

Вищезазначені кризові фактори в структурі агропродовольчих ланцюгів значно загострилися, увійшли в критичну стадію та досягли піку в окремих регіонах внаслідок широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти українського народу.

Враховуючи соціально-економічні детермінанти як фактори зростання агропромислового кластероутворення для забезпечення стійкості агропродовольчих ланцюгів задля реконструкції сільської економіки, О. Вагонова [10] зазначила, що вони мають відповідати вимогам країн-кандидатів на вступ до ЄС та спроможності аграрного сектору реалізовувати плани післявоєнної відбудови. Сільська економіка має бути адаптована виключно до потреб України, а ці ключові елементи наближені до всіх без винятку національних планів післявоєнної відбудови.

Україна посідає достатньо високе місце серед країн світу за рівнем інноваційності та глобалізації. Однак варто розуміти, що існує ще багато можливостей для вдосконалення інноваційної системи економіки. Важливим елементом економічного розвитку України є створення ефективних механізмів державного управління та менеджменту. Вагомим завданням у цьому контексті є забезпечення бізнесу та виробничих організацій сучасними технологіями, які сприяють зростанню суспільного добробуту та формуванню сучасної економіки [3].

За перші сім місяців 2021 року аграрний експорт України до ЄС зріс на 10% у річному вимірі до 3,7 млрд доларів США; з 1 серпня Україна повністю використала квоти на сім товарних груп: мед, крупи та борошно, оброблений крохмаль, оброблені томати, виноградний та яблучний сік, м'ясо птиці (на три чверті) та повністю використала безлімітні квоти на експорт аграрної продукції до ЄС. Порівняно з аналогічним періодом минулого року не були використані квоти на дві товарні групи – цукор та кукурудзу. Квоти на цукор не були освоєні через дефіцит на українському ринку, а квоти на кукурудзу не були освоєні через високий попит з боку Китаю та переорі-

ентацію обсягів на цей канал збуту. Потенційно квоти на перероблене зерно (наразі перероблене на 99%), крохмаль (78%) та кукурудзу (74%) все ще можуть бути закриті до кінця року [1].

З огляду на зміну географічних і товарних векторів вітчизняного експорту, подальша участь України в міжнародній торгівлі залежить від підвищення конкурентоспроможності вітчизняної частини ланцюга створення вартості. Блокада портів, наприклад, призвела до падіння експорту з 6 млн тонн до 7 млн тонн та 1,5 млн тонн на місяць, що спричинило падіння внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію нижче собівартості та загрозу банкрутства. За оцінками [1], фактичний дефіцит потужностей зі зберігання зерна в Україні становить до 15 млн. тонн (на стадії вторинної переробки в агропродовольчому ланцюгу). Іншими словами, без створення достатньо конкурентного середовища на ринку продовольства (особливо через механізм державно-приватного співробітництва, тобто без участі аграрно-будівельного кластеру в реалізації національних проектів з відбудови повоєнної сільської економіки) функціонування аграрного сектору стане нестабільним і, за оцінкою соціально-економічного паритету.

Це вимагатиме розробки та впровадження ефективних заходів державного управління для підтримки української промисловості в контексті існуючих торговельних угод, що підвищить важливість формування та реалізації ефективної торговельної політики України.

Подальші дослідження мають бути зосереджені на розробці ефективних заходів підтримки української промисловості в контексті чинних торговельних угод.

Висновки. Глобальні ланцюги вартості тепер стали важливою частиною глобалізованої світової економіки. Враховуючи можливості, які ланцюги

створення вартості надають країнам, що розвиваються, державні установи і агентства розвитку розробили та впровадили різні стратегії й програми для інтеграції ланцюгів створення вартості, незважаючи на численні ризики та застереження. Деякі компанії зосереджені на розвитку ринку, інші – на організаційному вдосконаленні та продуктивності, а треті – на мережах, закордонних інвестиціях, передаванні технологій і розвитку навичок.

Процес активної участі в ГЛДВ зменшив вхідні бар'єри для нижніх ланок ланцюжка вартості та сприяв інтеграції української промислової продукції у світовий експорт.

Однак особливо важливо враховувати ризики для країн із перехідною економікою, включно з Україною. Серед них перешкоди для модернізації, такі як обмежений інституційний розвиток, недостатня технічна підтримка виробництва та слабкі зв'язки з місцевою економікою, що призводить до спеціалізації на первинній обробці сировини.

Отож, переваги для аграрного сектору та національної економіки загалом від реалізації розглянутого нами біопаливного проекту та подібних проектів полягають у посиленні ролі біоенергетики в енергетичному балансі країни та підвищенні біопаливної самозабезпеченості аграріїв. Це має велике значення з огляду на сучасні виклики та загрози енергетичній безпеці країни.

Зважаючи на зміни географічного та товарного векторів вітчизняного експорту, варто зазначити, що подальша участь України в міжнародній торгівлі залежить від посилення конкурентоспроможності внутрішньої ланки ланцюжка доданої вартості.

Подальші дослідження необхідно зосередити на питанні розробки ефективних заходів підтримки української промисловості в умовах сучасних торговельних угод.

Література:

1. Agro-food value added chains: Methodology, technique and architecture / G. Ryzhakova et al. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2022. Vol. 4. No. 45. P. 385–395. URL: <https://doi.org/10.55643/fcартр.4.45.2022.3809> (дата звернення: 27.02.2024).
2. Глобальні ланцюги доданої вартості та розвиток : підтримка всеохоплюючого та сталого промислового розвитку з боку ЮНІДО. Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку. 2015. 70 с. URL: <https://mautic.appau.org.ua/asset/140:global-value-chains-ukrpdf> (дата звернення: 27.02.2024).
3. Cherniaieva O. et al. Innovative transformations of Ukraine's economy in the context of globalization: Theoretical and analytical aspects. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. Vol. 1. No. 48. P. 249–257. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcартр.1.48.2023.3977> (дата звернення: 27.02.2024).
4. Калініченко З. Методологічні засади аналізу ланцюгів доданої вартості та участі України в міжнародній інтеграції. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 1. С. 176–187. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.1.176.187> (дата звернення: 27.02.2024).
5. Левківський Є. Конвергенція аграрних бізнес-структур різного рівня масштабування у рамках ланцюгів формування доданої вартості. *100-річчя Поліського національного університету: здобутки, реалії, перспективи* : зб. праць учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 22-23 вересня 2022 р.). Житомир : Поліський нац. університет, 2022. С. 291–294.
6. Антощенкова В. та ін. Методичний підхід до визначення розміру оптимальної сировинної зони в логістичній системі молокопереробного підприємства. *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*. 2023. Т. 9. № 1. С. 116–138. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2023.09.01.06> (дата звернення: 27.02.2024).

7. Мірзоева Т., Ткач Н. Аналіз економічної ефективності переробки відходів тваринництва у біогаз у контексті загроз енергетичній безпеці держави. *Економіка і управління бізнесом*. 2022. Т. 13. № 1. С. 83–98. DOI: [http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13\(1\).2022.74-87](http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13(1).2022.74-87) (дата звернення: 27.02.2024).
8. Буркинський Б.В. та ін. Селективне регулювання розвитку товарних ринків: теорія та практика / за ред. Б.В. Буркинського та О.В. Нікішиної. НАН України, ДУ «Ін-т. ринку і екон.-екол. дослідж. НАН України». Одеса : ДУ ІРЕЕД НАНУ, 2023. 267 с.
9. Мельник С. та ін. Удосконалення заходів державної підтримки інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах трансформаційних процесів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 21. С. 10–16. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.21.10> (дата звернення: 27.02.2024).
10. Vahonova O. et al. Economic justification for strategic decisions to improve the competitiveness of the enterprise. *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research*. 2022. Vol. 12. No. 1. P. 198–202. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120127/papers/A_36.pdf (дата звернення: 27.02.2024).

References:

1. Ryzhakova G., Petrukha S., Petrukha N., Krupelnyska O., & Hudenko O. (2022) Agro-food value added chains: Methodology, technique and architecture. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 4, no. 45, pp. 385–395. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcapter.4.45.2022.3809>
2. United Nations Industrial Development Organization (2015) *Hlobalni lantsiuhy dodanoi vartosti ta rozvytok: pidtrymka vseokhopliuiuchoho ta staloho promysloвого rozvytku z boku YuNIDO* [Global value chains and development: UNIDO's support towards inclusive and sustainable industrial development]. Available at: <https://mautic.appau.org.ua/asset/140:global-value-chains-ukrpdf>
3. Cherniaieva O., Kulinich T., Gutsul T., Korolkov V., & Gubar O. (2023) Innovative transformations of Ukraine's economy in the context of globalization: Theoretical and analytical aspects. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 1, no. 48, pp. 249–257. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcapter.1.48.2023.3977>
4. Kalinichenko Z. (2023) Metodolohichni zasady analizu lantsiuhiv dodanoi vartosti ta uchasti Ukrainy v mizhnarodnii intehratsii [Methodological principles of analysis of value-added chains and Ukraine's participation in international integration]. *Innovation and Sustainability*, no. 1, pp. 176–187. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.1.176.187>
5. Levkivskyi E. (2022) Konverhentsiia ahrarykh biznes-struktur riznogo rivnia masshtabuvannya u ramkakh lantsiuhiv formuvannya dodanoi vartosti [Convergence of agrarian business structures of different scaling levels within chains of added value formation]. In *100-richchia Poliskoho natsionalnoho universytetu: zdobutky, realii, perspektyvy*, pp. 291–294. Polissia National University.
6. Antoshchenkova V., Onegina V., Gutsul T., Boblovskiy O., & Kravchenko Y. (2023) Metodychnyi pidkhid do vyznachennia rozmiru optymalnoi syrovynnoi zony v lohistychnii systemi molokopererobnogo pidpriemstva [A methodical approach to determining the size of the optimal raw material zone in the logistics system of a milk processing enterprise]. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, t. 9, no. 1, pp. 116–138. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2023.09.01.06>
7. Mirzoeva T., & Tkach N. (2022) Analiz ekonomichnoi efektyvnosti pererobky vidkhodiv tvarynnystva u biohaz u konteksti zahroz enerhetychnii bezpetsi derzhavy [Analysis of the economic efficiency of processing livestock waste into biogas in the context of threats to the energy security of the state]. *Економіка і управління бізнесом – Economics and Business Management*, t. 13, no. 1, pp. 83–98. DOI: [http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13\(1\).2022.74-87](http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13(1).2022.74-87)
8. Burkynskiy B. V., & Nikishina O. V. (Eds.) (2023) *Selektyvne rehuliuвання розвитку tovarnykh rynkiv: teoriia ta praktyka* [Selective regulation of the development of commodity markets: theory and practice]. State Organization "Institute Of Market And Economic & Ecological Researches of the National Academy of Sciences of Ukraine".
9. Melnyk S., Svynous I., Shevchuk H., Trofimova H., & Zubchenko V. (2021) Udoskonalennia zakhodiv derzhavnoi pidtrymky investytsiinoi diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv v umovakh transformatsiinykh protseviv [Improvement of governmental support measures for the investment activities of agricultural enterprises in the conditions of transformational processes]. *Investytsiyni: praktyka ta dosvid*, no. 21, pp. 10–16. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.21.10>
10. Vahonova O., Tryfonova O., Bondar O., Petrukha N., Kyrychenko O. & Akimov O. (2022) Economic justification for strategic decisions to improve the competitiveness of the enterprise. *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research*, vol. 12, no. 1, pp. 198–202. Available at: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120127/papers/A_36.pdf

Стаття надійшла до редакції 05.03.2024 р.